

Ünite 9: Yirminci Yüzyıl: Savaşlar ve Değişimler Yüzyılı

Savaşlar ve Yenilikler Yüzyılı

İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) tüm gezegenin savaşıdır. 100 milyon asker ve sivil, 61 devlet, 22 milyon kilometre karelik bir alanda savaşmıştır. Bu felaketlere karşın, bu yüzyıl aynı zamanda ülkelerin bağımsızlıklarını kazandıkları, bilim ve teknoloji harikalarının yaratıldığı bir yüzyıldır. Türkiye’de Mustafa Kemal Hareketi bağımsızlık mücadelesi veren ülkelere esin kaynağı olacaktır. Sinema, radyo, televizyon başlı başına kültürel ve siyasal güce sahiptir. 21. yüzyıl küreselleşme yüzyılıdır, dijital bir çağa girilmiştir.

1917 Ekim Devrimi’nin kuramcısı ve lideri Lenin, yeni politikalar üretecek ve bunda da başarılı olacaktır. Ancak Lenin’den sonra 1922’de devlet başkanı olan Stalin’le birlikte ülkeye sıkı bir rejim getirir. 1956’da Kruşçev Raporuyla açıklandığında. Dünyada sosyalizme inanmış ve gönül vermiş birçok emekçi, aydın, yazar, sanatçı hayal kırıklığına uğrayacak ve komünizmin de totaliter bir rejim olduğu ortaya çıkacaktır.

Batıda Amerika hayranlığı ve modası başlar. Fakat bu liberal kapitalist ideoloji 1929’da önemli bir krizle karşılaşır: Halkın bankalardan kredi çekerek ve borçlanarak borsaya katılımı, sonunda felaketi getirir.

1929’da sistemin tamamı birkaç gün içinde çöker. Milyonlarca insan işsiz kalır. Dünyanın yaşadığı en büyük ilk ekonomik krizlerdendir bu.

Almanya’da ise 1920’lerden itibaren Sovyet Devrimini ve Kapitalizmi Yahudi Musevi girişimi olarak lanse eden Nasyonalist Parti, güçlü iş dünyasının da desteğini kazanarak 1933’de Hitler’le iktidar koltuğuna oturur.

Bağımsızlık Savaşları

1919’da Mustafa Kemal’in önderliğinde başlayan Kuvayı Milliye bağımsızlık hareketi, Ege bölgesi kentlerinden başlayarak, yeni başkent Ankara yakınlarına dek uzanan Yunan İşgalini, yer yer zaferlerle durduracak ve ülke işgalden temizlenecektir. Cumhuriyetin ilanıyla halifelik dönemi resmen sona ermiştir. Ardı ardına gelen yenilikler ise yeni bir Türkiye kimliğinin doğacağını kesin göstergeleridir.

Bağımsızlık hareketleri özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlanır.1947’de Pakistan ve Hindistan doğar. 1948’de İsrail devletinin kurulmasıyla Orta Doğu tekrar kaynamaya başlar.

Soğuk Savaş Dönemi

Soğuk Savaş, iki süper güç olan SSCB ile ABD arasındaki ve haliyle onların müttefikleri arasındaki gerilimleri, siyasal ve ideolojik çatışmaları içeren ve İkinci Dünya Savaşı’nın hemen bitiminde başlayıp SSCB’nin dağılma tarihi 1991’e dek devam eden dönemdir.

İdeolojik hükümet aygıtları düşünce özgürlüğü konusunda her dönemde kısıtlayıcı baskı politikaları gütmüş ve sansür politikası uygulamışlardır. Nazi Almanya’sında yazarlar ve sanatçılar cezalandırılmış, bilim adamları ülkeyi terk etmiş, yazarların kitapları yakılmış, bestecilerin eserlerinin çalınması yasaklanmıştır. Sovyet Rusya’da film yönetmenleri, yazarlar ve geniş bir aydınlar topluluğu eserleri yüzünden yargılanmışlar, yasaklanmışlar ya da sürgüne gönderilmişlerdir. ABD’de ise, senatör Mc Carty’nin başlattığı sosyalizm sempatisini olan aydınları, Hollywood aktörlerini, yazarları, yönetmenleri hedef alan "Cadı Avı" on yıl sürmüş, yüz elli dolayında yazar, istihbarat teşkilatı FBI’nın kayıtlarına girmiştir. Ülkemizde ise Nazım Hikmet (1901- 1963), 1925’den itibaren yazdıklarından dolayı yargılanmış; 1938-1941 yıllarında cezaevlerinde kalmış ve şiirleri yasaklanmıştır; 1950’de aften yararlanmış, ama yurt dışına çıkış yasağı konmuştur.

Politika, Kültür ve İletişim

Basında, 20. yüzyılın ilk yarısında tekeller doğar. Yazılı basın 20. yüzyılın sonlarında internetin doğmasıyla net bir gerileme dönemine girecektir. Ülkelerdeki radyo istasyon sayısı hızla artmaya başlar. Devlet radyoları resmi politikaların sözcüsü olur. 1930’lardan itibaren ticaret dünyasında farklı ekonomik amaçlarla kullanılmaya başlar. İlk macerası 1926’da İngiltere’de John Logie Baird ile başlayan ve başta Fransa ve ABD’de kısa aralıklarla hızla gelişen televizyon, İkinci Savaş sonrasında evlerdedir.

Ülkemizde gazeteler çoğu kez önemli siyasal olaylar sırasında ve hemen sonrasında (askeri darbeler gibi) kapatılmışlardır.

Kültür endüstrisinin yaygınlaşmasıyla, kitle iletişim araçlarının güçlenmesi ve televizyon kanallarının çoğalmasıyla kitle kültürü önemli bir seyir izler. “Markalı”, “kaşeli” sanat eserleri ve sanatçı imajları oluşur. Teşhircilik ve magazincilik öne çıkar.

Bilimsel Gelişmeler ve Yansımaları

Yüzyılın olayı Einstein’ın rölativite teorisiyle, zaman ve mekâna dair fizik anlayışlarımız kökünden değişmeye başlar. 1930-40 yılları atomun yapısının araştırıldığı yıllardır.

Nükleer fizik, enerji alanında ve askeri alanda kullanım kazanır, hidrojen bombası yapılır, lazer bulunur.

Tarım ve ziraat alanında teknolojiyle gelen modernizasyon, biyokimya, biyofizik, tıp, mühendislik ve hatta sosyal bilimlerde laboratuvarlarında bilimsel destek bulur.

Elektronik kullanım alanı kısa zamanda televizyon, radar, uydu ve mobil haberleşme sistemlerinden bilgisayarlara, elektronik optik sistemlerden, tıp elektronisine ve mikrodalga sistemlerine kadar yansır. Kara, hava, deniz ve uzay araçlarında olağanüstü bir gelişim sağlanır. İnsan kültüründe seyahat etme, uzaklık yakınlık kültürü başka bir boyut kazanır. Otoyol, tünel (Manş Denizi artık tüneldir), köprü inşaatları kentlerin görünümünü ve ruhunu değiştirir. Eğitimde simi' materyalleri değişir ve yeni eğitim tasarımları doğar.

Düşüncelerin Evrimi: Frankfurt Ekolü, Varoluşçuluk, Yapısalcılık

Yirminci yüzyıl aynı zamanda düşünce evriminin çeşitli yönlerde seyrettiği bir yüzyıldır. Belki en belirgin özelliği felsefe, edebiyat, sanat, politika ve günlük hayat sorunlarının birarada ve bütünlük içinde değerlendirilmesidir. Bunun ilk örneğini 1930’lardan itibaren Walter Benjamin, Theodor W. Adorno ve daha sonra da Jürgen Habermas ve Herbert Marcuse gibi düşünürlerin başını çektiği Frankfurt Ekolü verir. Onlara göre, kültür ve iletişim alanında farklı bir süreçte girilmektedir.

Varlıkların (insanların) varoluş nedenlerini tanımlamayı, bunun anlamını ve yapısını sorgulamayı amaçlayan varoluşçuluk, Alman Martin Heidegger ve Kari Jaspers’in düşünceleriyle zenginleşir. Ama modern varoluşçuluğun babası, romanları, oyunları ve aydın kimliğiyle, özellikle 1968 olaylarındaki eylemleriyle ünlenen Fransız yazar ve düşünür Jean-Paul Sartre’ dir (1905- 1980).

İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure, dil konusundaki incelemeleriyle yapısalcılığa öncülük eder. Ona göre “dil toplumsal bir kurum olarak, hiçbir biçimde kuralları mantıksal olarak bilinerek öğrenilen bir kurum değildir ve özü bakımından, dil bir biçimdir”. Ayrıca dil bir “göstergeler sistemidir” ve her gösterge, işitme-ses ile ilgili olan imge (gösteren) ve anlam ve kavram ile ilintili olan imge(gösterilen)’den oluşur.

\20. yüzyıl din incelemeleri açısından önemli bir yol katetmiştir. Özellikle antropoloji bu konuda ilahi olmayan dinlerden başlayarak, dinsel pratikleri betimleyerek ve yorumlayarak önemli katkıda bulunmuş, dinsel pratiklerin özünü anlamamıza yardımcı olmuştur.

Toplumsal Hareketler: Kadınlar, Gençler ve Üçüncü Yaş

Yüzyılın önemli olaylarından biri de ABD ve Avrupa’dan başlayarak tüm kıtalara yayılan kadın hareketleridir. Feminist hareket olarak adlandırılan kadın hareketi, kadının özgürlüğünü yani ekonomik, hukuksal ve cinsellik açısından eşitlik istemlerini gündeme getirmiş ve kadınlar örgütlenmeye başlamıştır. Kadının bilgiye ve özgürlüğe sahip olması, toplumlarda yeni bir kültürel, ekonomik ve siyasal yapılanmayı da beraberinde getirmiştir.

1950’lerden itibaren tüm ülkelerde yeni davranış biçimleri geliştiren ve yeni kültürler yaratan genç bir kuşak vardır. Batıda hippiler özgürlük, barış ve aşk adına uzun saçları alınsaladık giysileri ve aşırı alkol tüketimleriyle ilgi çekse de kısa sürede kaybolur.

Türkiye’de ise 1968’lerde başlayan kitlesel öğrenci ve sendikal hareketler neredeyse çeyrek yüzyıl devam eder ve trajik sonuçlar yaratır. Karşı ideolojiden vatan evlatları birbirlerine saldırır ve kurşun sıkarak, birçok aileye ateş düşer, ülkede güven ortamı kalmaz, demokrasi askeri darbelerle ardı ardına yara alır.

Sanayileşmiş ülkelerde, özellikle İkinci Savaşın sonra doğum oranının düşmesi ve yaşlı kuşağın nüfus olarak kendisini göstermesi önemli bir inceleme ve ilgi alanı olacaktır. Nitekim Birleşmiş Milletler, 1969’da yaşlı insanları

evrensel bir kültürel miras olarak ilan etmiş ve sosyal güvencelerini sağlamak ve onları korumak konusunda Evrensel İnsan Hakları Maddesini yenileştirmiştir. Üçüncü yaşa tüm dünyada seyahat, ulaşım, sağlık hizmetlerinde kolaylıklar sağlanır.

Sanat, Kültür, Edebiyat, Sinema

Dünya sanatına yön veren Kübizm, Dada, Sürrealizm akımları Paris'te doğar. Bu hareketlilikten anti- romanlar, soyut sanat eserleri, atonal müzik parçaları doğacaktır.

Picasso'nun Avignonlu kadınlar (1907) adlı eseri alışılmış normları altüst eder. Sonraları 1920'lerde Paris'te Tzara'nın öncülüğünde Dada hareketi geçmiş sanat anlayışına karşı çıkar.

Fütüristler ve konstrüktivistler Rusya'da, yeni plastik soyut sanat anlayış (De Stijl) Hollanda'da boy gösterecektir. 1950'lerde Paris'in yerini alan New York'ta ise Pop-Art yeşerecektir. 1950'lerden itibaren postmodern sanatın ilahı olacak olan Marcel Duchamp, sanatta ilk readymade (hazır yapım) olan "Bisiklet Tekerliği" (1915) sergiler. Ayrıca, bir pisuarı ters çevirerek "Çeşme" adıyla sergilemesi (1917) ve Leonardo da Vinci'nin Mona Lisa'sına bıyık takması postmodern sanatın temellerini atacaktır yıllar sonra.

Sürrealizm bütün sanat dallarında yüzyıla damgasını vuracak ve sinemada ünlü İspanyol yönetmen Luis Bunuel'in filmleriyle yeni bir ekol ve fantastik bir dönem başlayacaktır.

Prag'dan bir ses Franz Kafka (1883- 1924) dünya edebiyatında dönüm noktası olacaktır. Kafka'nın eserleri siyasi, felsefi, estetik okumalara açıktır ve plastik sanatlardan sinema sanatına dek birçok alanda etkisini göstermiştir.

1895'de Paris'te Lumiere Kardeşlerin icadıyla gelen sinema, sessiz başladığı girişimine 1930'lardan itibaren sesli olarak sürdürecektir ve ilk uzun metrajlı film 1935'de yapılacaktır. "Potemkin Zırhlısı" dünya sinemasının ilk başyapıtlarındandır.

İtalyan sineması ise Yeni Gerçekçilik akımıyla salon filmlerinden koparak, işsizlik, umutsuzluk ve ahlaki çöküş gibi ekonomik ve toplumsal temalara yönelir ve Avrupa sinemasının gözdesi olur. Luchino Visconti dönemin toplumsal gerçeklerini, gerçek mekânlarda ve profesyonel olmayan oyuncularla filme çeker.

Ama Avrupa ve ABD dışında başka sinemalar da çağımıza damgasını vurur. Özellikle Rus Sovyet sineması Tarkovski'yle; Japon sineması ise Japon kültürünü sinematografik anlatımla sergileyen Akira Kurosava'yla dikkat çeker. Hindistan'da müzikli, şarkılı, dram ve macera filmleriyle tam bir film patlaması yaşanır.

Çoksesli klasik müzikte Arnold Schönberg, Anton Webern, Alban Berg gibi besteciler, atonal (ton dışı) müziğin temelini atarlar. Müzikte alışılmış tonal forma tepki olan bu yeni müzik, alışılmış melodi formunu da değiştirir. Bir performans sanatı olan bale sanatında koreografi büyük gelişim gösterir.

Opera sanatında ise hem müzik hem sahne olanakları gelişir. Müzik, şan, tiyatro, edebiyat, tasarım sanatlarını birleştirme özelliğiyle total bir sanat özelliğindedir.

Edebiyat hiçbir yüzyılda 20. yüzyılda olduğu kadar başkalaşım geçirmemiştir. Bu yüzyılın yazarları geçmişle bağlarını kopararak ifade ve form arayışlarında sınırları zorlamışlardır. Dada ve sürrealizm hareketleriyle başlayan bu irade hayal gücünde sınır tanımamaktadır. Birçok ülke edebiyatı; sömürgecilğe ve ırkçılığa tepki eserleri yaratır. Kadın edebiyatı kadın kimliğini ve kadın direnişini odak noktasına yerleştirerek şaşırtıcı bir görünüm arz eder.

Postmodern Durum ve Sanatta Başkalaşım

Fransız filozof Jean François Lyotard'a göre postmodern durum, İkinci Dünya Savaşı sonrası hem siyasal, hem düşünsel alanda bir inançsızlık ve kuşku halinin başladığı dönemdir. Postmodern düşünce, haliyle belli bir merkezi olmayan; özneyi ve egoyu öne çıkaran, ifade alanında heterojenliği, çoksesliliği, bölünmüşlüğü benimseyen ileri teknolojiler çağı düşüncesidir.

1950'lerde gerçek anlamda hareket edebilen üç boyutlu çalışmalar gerçekleştirilir. Heykellerdeki ağır hareketler, titreşimli hareketler korku, kaygı, ürperti gibi duyguları yaşatır.

Postmodern düşüncenin belki de en etkili olduğu sanat akımı pop-art'tır. 1960'lara doğru, önce İngiltere, ardından da Amerika'da birbirinden bağımsız olarak ortaya çıkan bu sanat akımı, kitle kültürünün taşıyıcılığını yapan görüntüleri kullandığı için bu isimle anılır. Eserlerde modern dünyayı simgeleyen eşyalar (yeni çıkan ev eşyaları, yeni trend magazinler ve giyim tarzları, vb) alaycı tarzda sergilenir.

Pop-art'ı izleyen diğer postmodern sanat ekolleri içinde kavramsal sanat ve minimal sanat geniş bir etkileme alanı

bulmuştur. Kavramsal sanat, malzemesi “kavram” olan bir sanattır, (kavramı bir nesnenin ya da bir düşüncenin zihnindeki tasarımı olarak tanımlayabiliriz).

Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kültür, Sanat, Bilim ve Edebiyat

Cumhuriyet dönemi kültür politikası Cumhuriyetin çok genç olmasından dolayı milliyetçi bir yön izler. Öncelikle hızla kurumlaşmaya gidilir: 1924’de kurulan Musiki Muallim Mektebi 1936’da konservatuvara dönüştürülür ve müzik tiyatro opera eğitimine başlanır. Bale eğitimi ise resmen 1948’de başlayacaktır. İlk Şehir operasının açılması için 1960’ı beklemek gerekecektir. 1914’de kurulan ve sonradan profesyonel bir tiyatro topluluğuna dönüşen Darülbey-i Osmani (Osmanlı Harikalar Evi) 1934’de İstanbul Şehir Tiyatrosuna dönüşür. Muhsin Ertuğrul 1931’de Türk Sinemasının ilk sesli filmi “İstanbul Sokaklarında” (ilk ortak yapım) ve “Bir Millet Uyanıyor” filmlerini çekmiştir.

Müzik alanında ise Cumhuriyetin ilanından sonra bazı yetenekli gençler Avrupa kültür kentlerine klasik müzik eğitimi amaçlı gönderilir. İleride Türk Beşleri adıyla anılacak olan bu bestecilerin isimleri ve bazı eserleri kısaca şöyle anılabilir: Cemal Reşit Rey: Cumhuriyetin Onuncu Yıl Marşı; Ulvi Cemal Erkin: Sinfonietta; Hasan Ferit Alnar: Kanun Konçertosu; Adnan Saygun: Yunus Emre Oratoryosu; Necil Kazım Akses, Senfoni 5: Atatürk Diyor Ki.

Popüler müzik ise Türkiye’nin politize olmaya başladığı 60’lı yıllarda, Barış Manço ve Cem Karaca gibi isimlerle gelişir; Rock müziğini Türkçe sözlerle ve türkülerin aranjisiyle toplumsal ve politik içerikli parçalarıyla yorumlayarak Anadolu Rock’ın temelini atarlar.

Edebiyat alanında, roman, şiir, öykü türlerinde önemli yazarlarımız yetişir. Onlarca isim arasında sayabileceklerimiz roman türünde

Cumhuriyetin erken döneminde Yakup Kadri Karaosmanoğlu (Yaban, 1931), Reşat Nuri (Çalı kuşu 1922, Yaprak Dökümü), Halide Edip (Ateşten Gömlek, 1923) dikkat çeker. Şiirimizde ilk akla gelen isimlerden biri ise Nazım Hikmet Ran’dır. Nazım Hikmet, öncelikle memleketine vurgundur ve ona dair yazmıştır: “Kuvayi Milliye Destanı” ve “Memleketimden İnsan Manzaraları” yoğun belge ve kanıtlar içeren tarihsel destanlardır ve bu destanın içinde epik, teatral ve müzikal anlatı tekniğiyle ülkemizin insanları vardır. Ama o aynı zamanda birdünya şairidir.

Diğer yandan, 1941 yılında Orhan Veli, Melih Cevdet ve Oktay Rifat’ın birlikte başlattığı Garip hareketi, şiirde klasik uyak düzenini reddetmiş ama ritim ve müzikaliteyi başka arayışlarla yaratmıştır. (Ses yinelenmeleri gibi). Ama asıl önemlisi, konuşma dilinin doğallığını, sokak dilini ve halk deyişlerini şiire taşımıştır.

1960’lardan itibaren toplumcu eğilimli edebiyat ve sanat görüşü güç kazanır. Artık edebiyat ve sanat eserlerinin yapı ve dil çözümlemelerine girilir, toplumbilimci ve ruhçözümcü analizler gelişir. Sanat ve edebiyat dergileri canlı polemiklere tanık olur. Ama 12 Mart 1971 darbesi, yazarları ve sanatçıları büyük ölçüde tutuklayınca ülke bir süre daha kriz ortamında yaşar.

Genç Türkiye Cumhuriyetinin yarım yüzyıllık bir süreçte saltanattan cumhuriyet rejimine, tek partililikten çok partiliğe, askeri ara darbelerden günümüze, toplumsal ve siyasal anlamda önemli olaylara tanık olduğunu görüyoruz.